

На почетку овог текста морам рећи, пре свега, нешто о самој његовој теми: дакако, не о кључним појмовима које она подразумева (*историја, српске, књижевности*), пошто су они - уверен сам - сасвим недвосмислени, јасни; реч је, наравно, о корпусу језичко-уметничких остварења писаних на српском, односно о њиховом промишљању у дијахронијском низу, од првих забележених трагова па све до данас. Заправо, морам рећи зашто ме ова тема, ова проблематика већ дуго, дуго истински интригира: наиме, дубоко сам уверен да се на крају двадесетог века, тачније - на крају другог миленијума нове ере, наука о српској књижевности мора суочити са кључним питањима вишевековног *континуираног* постојања језичко-уметничке праксе на нашем језику (без обзира на историјске или стилско-поетичке метаморфозе тог језика), те да поменуто суочење мора да подразумева и једну битно нову перспективу, перспективу у којој ће историја српске књижевности бити сагледана тако да кореспондира са цивилизацијским изазовима епохе у коју управо, неумитном и неслућеном брзином, улазимо.

Овакво моје уверење имплицира преиспитивање неких од главних премиса на којима је почивала доминантна струја науке о српској књижевности, односно онај њен вид који се првенствено бавио тумачењем *историје* језичко-уметничке делатности на нашем језику, од филолошке критике па све до данас. У ствари, може се рећи да су те премисе у мање-више модификованим облицима остале исте: од Стојана Новаковића као аутора прве систематске *Историје српске књижевности* (1867, 1871), аутора који је на вуковској филолошко-народној/националној концепцији утемељио оно што ће потом представљати доминантну струју српске књижевне историографије, преко Јована Скерлића чије је дело - не само у домену историје српске књижевности, засновано на позитивистичким идејама духовног витализма па и ванлитерарне функције, релативности и вери у дух националне културе као врхунски (па и естетски) идеал с правом проглашено једним од фундаменталних одредница српске културе, па све до Јована Деретића, аутора за сада последње свеобухватне књижевноисторијске синтезе у нас - *Историје српске књижевности* (1983), која се у бројним поновљеним издањима институционализовала и као школски уџбеник (дакле - као својеврсно официјелно виђење наше језичко-уметничке делатности од њених почетака па до данас), а која експлицитно став да су основна обележја српске књижевности до XIX века готово апсолутно, а доцније на нешто другачији начин првенствено нефункционалност и историчност (дакако, не борхесовска планетарна историчност, него управо домаћа, национална). Све у свему, очигледно је да - у понешто различитим, али не суштински различитим варијантима - одсуство дубљег слуха за многоструке финесе фикционалног карактера српске литературе, као и идеја о њеној најдубљој народно-национално-историјској обожености, представљају већ дуже од столећа доминанту наше књижевне историографије. Када је реч о суштинској фикционалности српске књижевности (али, уосталом, и књижевности, односно сваке уметности као феномена уопште), ваља парафразирати луцидно запажање Кете Хамбургер да нестварност заправо представља саму структуру уметности, а фикционализација њен основни принцип, њено основно начело. Чак и када су у питању дела која претендују на тзв. *илузију* веродостојности и

стварности, дела у чијој је основи извесна фактографија, извесни "стварносни извори", књижевност увек пре-структурира у нову организацију такве чиниоце (по властитим, аутономним законима), фикционализује помешане изворе, тј. грађу и материјал које они нуде. Говорећи лотмановски: она је другостепени модулативни систем не само у односу на језик, него и на стварност коју тај језик садржи. Због тога се и њене евентуалне претензије на "чињеничку истинитост", на документарност, на све оно што се у енглеској терминологији назива *nonfiction*, остварује у једној суштински фикционалној структури.

У том смислу ваља обратити пажњу и на сам конкретан материјал српске књижевности, барем на неколико - за ову књижевност - врло карактеристичних примера. Узмимо, на пример, житија, тај репрезентативни жанр наше средњовековне књижевности: и поред одређене историјско-нефикционалне димензије коју она несумњиво поседује, њихов истински, њихов *примарни* смисао и интенције крећу се у другачијем правцу. Наиме, дела о којима је реч теже пре свега представљају једне религиозно-моралне парадигме и одговарајућих хагиолошких кодова: њихова доминанта је, дакле, одређена духовно-идеолошка структура, а не историјска фактографија; са становништва жанра, поменута фактографија је ипак од другостепеног значаја, подаци те врсте (биографски и други) врло често су својеврсна општа места, или се дају у функцији потврђивања основног теолошко-етичког обрасца (а не у функцији приказивања "чињеничке истинитости"), а ликови актера се формирају преважно као *књижевни ликови*, што значи сходно успостављеним идејно-жанровским конвенцијама. Ако прихватимо мало смељиву дефиницију, може се чак рећи да се готово сва нефикционална грађа у житијама фикционализује по описаном принципу. Слично важи и за усмену епiku, која се такође противи категорији историјско-нефикционалног као - у разноликим видовима - кључног обележја српске књижевности: за нашу усмену епiku релевантнија и карактеристичнија би била категорија особене *митографије* историје, односно креирање књижевног мита од историјског материјала, језичко-уметничког стварања легендарне и митске слике прошлости, слике која - као и сваки *mythos* - изражава комплексне елементе чији се семантички домети умногоме удаљују од "полазне тачке", од историјског предлошка. Проблем је још сложенији када је реч о савременој књижевности: у шеми још увек преовлађујућег, официјелног тока наше књижевне историографије не могу се тако олако уклопити, рецимо, чак ни прозна остварења Иве Андрића, у којима се додуше сасвим јасно да регистровати "структура хронике", али је ли то (нарочито на начин тзв. историје-нефикционалности) њихова најбитнија структурална доминанта из које проистичу и њихове главне семантичке, стилске и све остале упечатљиве уметничке ауре? Најзад, поменутој шеми опире се богато наслеђе наше фантастике (које се тек у новије време открива), као и, исто тако богато, наслеђе наше песничке, па и прозне продукције барока, модерне, авангарде, постмодерне, која такође у новије време почиње да се на прави начин (ре)афирмише, а које је настојало управо на фундаменталним поетичким премисама различитим од вуковских филолошко-народних, духовно-виталистичких, утилитарних, ванлитерарно функционалних и релевантних, односно нефикционално-историјски утемељених....

Ваљало би нешто рећи и о мишљењу да народна (усмена) књижевност јесте парадигма на којој почива развој новије српске књижевности, што је - по таквом мишљењу - најаутентичнији ток од Вука Караџића па до наших савремених класика. Имајући на уму и неке другачије струје, које смо већ поменули, треба имати на уму и још нешто: наиме, чињеницу да усмена и писана књижевност на српском језику никада нису егзистирале као два одвојена независна тока, као две самосталне традиције ни до Вука а ни после њега, него су увек живе у разноврсним међусобним прожимањима, о томе сведочи много елемената: од верификацијских, преко језичко-стилских, па све до најочљивијих, тематских (узмимо, за ово последње, као пример једну вишевековно опсеивну тему српске књижевности, *легенду о косовском боју*: она је интензивно присутна и у усменој, и у писаној језичко-уметничкој традицији, а интеракције, сродности и разлике, између ова два вида њене текстуализације постају у последње време озбиљан предмет научних анализа). У сваком случају, претходно наведено мишљење ваљало би у најмању руку релативизовати, јер и за српску литературу ближа је истини констатација - парафразирајмо Мају Бошковић-Стули - да се писана и усмена књижевност преплећу од када постоје, те да је неспоразум представа о самониклој посебности, о исконској оригиналности усмене књижевности као што је - додајмо - неспоразум представа о њеном одлучујућем утицају на писану...

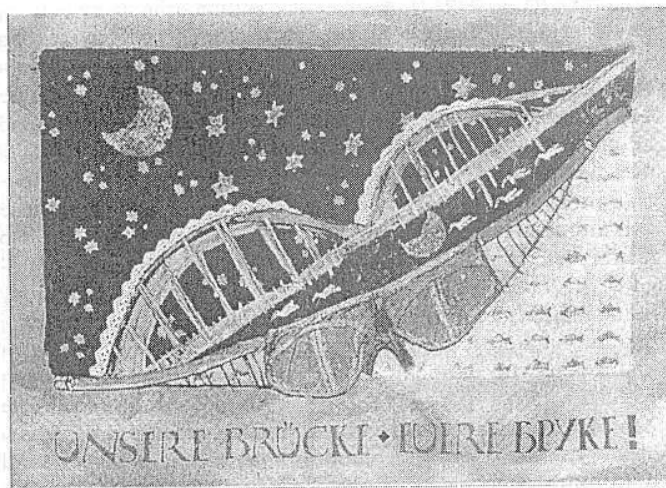
Све ово, и још много тога ненаписаног, суштина је питања како читати историју српске књижевности и у новој перспективи. Постоје ли, дакле, ваљани разлози за једно ново читање традиције, за реинтерпретацију и револуризацију дела и токова које је српска књижевна историографија упорно - уз ретке изузетке - заобилазила? Говорећи у обухватнијим литерарним и културолошким релацијама, шта наша цивилизацијска мапа може добити а шта изгубити таквим читањем, таквом новом перспективом? Најзад, да ли је уопште оправдано говорити о повратку заборављених или занемарених дела и токова у окриље српске језичко-уметничке традиције данас, када нас каткад од њих дели безброј деценија (па и векова), тј. нису ли и ти текстови већ и сами постали традиционални, неактуелни, застарели, па би њихово ново откривање значило само успостављање још једног - додуше, необичног и специфичног - књижевноисторијског споменика?

Ипак, могло би се рећи да један од важнијих подстицаја за ново читање традиције треба потражити у битно другачијем (другачијем у односу на традиционално, код нас још увек владајуће) поимање књижевне историографије, поимање по којем проучавање језичко-уметничке баштине не представља, пре свега, "објективно" регистравање: описивање контекстуалних и текстуалних чињеница, те њихово промишљање из једне готово ванвременске (или у горем случају *оновремене*) перспективе, него такво ново читање треба да представља креативно, откривалачко трагање по литерарној прошлости, којем је основни циљ да - респектујући и становниште минуле књижевне праксе управо ту праксу осветли кроз призму савремене литерарне свести и тако премости јаз између некадашње актуелне књижевности. На крају крајева, та "субјективно - савремена" перспектива уистину се и не може избећи, ма каквој се "објективности" тежило, јер ни једно озбиљно читање дела из прошлости не може сасвим елиминисати садашње литрарно искуство читаоца, стручног или обичног, свеједно, као стварног духовног предстваника сопствене епохе. Ипак, у овом контексту та

релација сама по себи никако не доводи до циља уколико није експлицирана модерност и актуелност књижевноисторијске перспективе: заправо, уместо модерности и актуелности и методологије књижевно-научног проучавања (што је тежња наше официјелне науке о књижевности) овде је у првом плану модерност и актуелност истраживачке перспективе, визије.

Међутим, следећи наведено, другачије поимање књижевне историографије, литерарна традиција не може се посматрати као нешто стабилно, као непроменљив, дефинитивно структуриран феномен, као једном заувек дат и детерминисан материјал, већ морамо респектовати и могућност својеврсног "ретуширања", тј. могућност озбиљних - чак и радикалних - промена њене слике. То је могућност да дела или поједине књижевне компоненте (токови) што су дуго били у сенци, у извесном тренутку сходно одговарајућим актуелним језичко-уметничким процесима - избију у први план, потискујући у заборав (или чинећи бар мање интересантним) литерарне појаве које су дотле биле форсиране, мењајући тако у битним цртама постојеће виђење традиције и легализовану вредност хијерархију у њој. Ако се, дакле, прихвати Елиотова и Борхесова идеја да сваки значајнији писац (а у општијем смислу и сваки нараштај) "ствара" своју традицију, односно да савремени литерарни процеси реверзибилно делују и на минулу књижевну праксу, идеја којој је комплементарна "актуелизујућа рецепција" Ханса Роберта Јауса (тј. такав херменеутички напор који у делима прошлости трага и за савременим компонентама), онда ће се отворити огроман простор за повратака *живе* прошлости у ткиво данашње српске књижевности.

Тако ће, верујем, и оно што је - парафразирајмо руске формалисте - представљало *побуњеничку периферију* српске књижевности напokon бити прочитано са становишта њених истинских вредносних и иновацијских потенцијала. Наравно, та побуњеничка периферија увек је била у конфликту са оном струјом српске књижевности коју је књижевна историографија институционализовала као доминирајући, али морамо бити свесни да она постоји, да је треба изнова читати. Уосталом, чини ми се да све јасније постаје чињеница да постоји један другачији континуитет наше књижевне традиције, континуитет који је и те како дуготрајан и који уопште није ирелевантан. Због свега тога, историја српске књижевности мора се сагледавати у новој перспективи, при чему то не значи одбацивање темељних вредности, него напротив - то значи проницање у једну сложенију, потпунију свеобухватнију, *полифонијску* визију наше језичко-уметничке традиције, визију која ће уважавати све различитости, али истовремено вити и савремена.

слободан вилчек willy